

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

У статті проведено теоретичний аналіз питання професійної ідентичності майбутнього психолога. Аргументовано потребу збагачення навчально-методичних програм із професійної підготовки психологічними техніками, спрямованими на розвиток професійної ідентифікації та особистісної ідентичності майбутнього психолога стосовно спеціалізації професійної діяльності.

Ключові слова: професійна ідентифікація, професійна ідентичність, психологічні технології.

Волошина В. В. Профессиональная идентичность как детерминанта психологического здоровья будущего психолога. В статье проводится теоретический анализ вопроса профессиональной идентичности будущего психолога. Аргументируется необходимость обогащения учебно-методических программ по профессиональной подготовке психологическими техниками, направленными на развитие профессиональной идентификации и личностной идентичности будущего психолога относительно специализации профессиональной деятельности.

Ключевые слова: профессиональная идентификация, профессиональная идентичность, психологические технологии.

Voloshyna V. V. Professional Identity as a Determinant of the Future Psychologist' Mental Health. Theoretical analysis of the issue of the future psychologists' professional identity is represented in this article. The need for enrichment of psychological educational training programs with techniques aimed at the development of professional and personal identity according to the future professional activity is argued.

Key words: professional identity, professional identification, psychological technologies.

Постановка наукової проблеми та її значення. Професійне становлення особистості – це складний і багатогранний процес, який означає оволодіння майбутнім психологом не лише фаховими знаннями, вміннями й навичками, а й передбачає зміну внутрішніх особистісних позицій стосовно обраної діяльності, розкриття потенційних можливостей, занурення у професійне середовище, і загалом, удосконалення професійного «Я-образу» відповідно до психологічної спеціалізації та вимог і запитів суспільства.

В умовах соціальної нестабільності суспільства зростає значущість діяльності психологів, а отже, й зростає відповідальність у системі фахової підготовки, оскільки вони повинні взаємодіяти і надавати допомогу людям, які в умовах конкурентного суспільства переживають складні кризи особистісних змін, соціальної зрілості, професійної адаптації тощо. Закономірно, що надати професійну допомогу зможе лише психолог, який ще на етапі оволодіння професійними вміннями й навичками у вищому навчальному педагогічному закладі мав можливість, відповідно до здібностей і нахилів, усвідомити власні потреби стосовно бажаного професійного майбутнього, самостійно обрати спеціалізацію, актуалізувати значущі особистісні й професійні якості, ідентифікуючи себе з певним професійним середовищем тощо.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Показники дослідження О. В. Дмитренко засвідчують, що в Росії 294 вузи готують психологів і лише 30 % випускників далі працюють у цій галузі. Поряд із цим, близько 30 % фахівців, які надають послуги практичних психологів, не мають базової психологічної освіти [3]. Як зауважив Дж. Сандлер, погано навчені психологи і психологи-самозванці, які доволі часто мають викривлені психологічні знання, створюють найбільшу загрозу для майбутнього науки, а негативні наслідки від діяльності подібних «спеціалістів–практиків» можуть сягати неймовірних масштабів [13].

Подібну ситуацію, на жаль, спостерігаємо і в Україні. Як засвідчують результати нещодавно проведеного Є. В. Кучеренком дослідження розвитку професійного самовизначення майбутніх психологів, понад 25 % студентів-психологів четвертого року навчання залишаються на рівні професійної невизначеності, що вказує на відсутність у свідомості цих студентів взаємозв'язку між специфікою оволодіння фаховими знаннями у вузі та образом бажаного професійного майбутнього. Тобто, здобуваючи професійні знання, студенти не ідентифікують себе з обраною діяльністю і не вибудовують власний професійний «Я-образ» відповідно до особливостей фаху. Таким чином, це призводить або до кардинальної зміни профілю трудової діяльності чи освіти, або такий «психолог-практик» вирішує власні особистісні проблеми в ході психологічного консультування чи проведення тренінгових занять.

На думку О. Є. Сапогової, технологія професійної підготовки майбутнього психолога повинна бути спрямована на активізацію механізмів професійної ідентифікації для формування у студента-психолога почуття фахової ідентичності та професійної ментальності [10], відповідно до обраної спеціалізації психолога-консультанта, психолога-тренера чи соціального психолога.

Мета статті. Основна змістова назва статті спрямована на обґрунтування складових технології професійної підготовки майбутнього психолога засобами формування професійної ідентичності фахівця відповідно до обраної спеціалізації, що позитивно відображено на психологічному і професійному здоров'ї особистості психолога.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На сьогодні в психології розрізняють поняття «ідентифікація» та «ідентичність». Якщо «ідентифікація» – це процес самоототожнення особистості на основі емоційно-когнітивних зв'язків із значущими іншими, групою, певним образом та включення і прийняття норм, правил і цінностей значущих інших у власний внутрішній світ. Е. Еріксон вважає, що «ідентичність» – це динамічне утворення, почуття самоототожнення, власної істинності, повноцінності та усвідомлення особистістю причетності до світу інших [7; 11].

Н. Р. Гуліна, О. П. Єрмолаєва, В. М. Просьолова, Л. Б. Шнейдер та ін. стверджують, що в процесі професійної ідентифікації вбачали: розуміння свого професійного «Я», прийняття себе у професії, управління власною професійною поведінкою і професійним розвитком [12], самоототожнення з іншими представниками професійного середовища (реального або ідеального) на основі емоційних зв'язків, які забезпечують стабілізацію професійної діяльності та професійного розвитку [2], а також – це механізм «вростання» у професію, результатом якого є формування почуття професійної ідентичності [9], що формується лише в межах активності особистості, професійного діяння, спілкування й практики [8].

Згідно з теорією «конгруентності Я-концепції та професії» Дж. Сьюпера, людина несвідомо обирає професію, в якій зберігатиметься відповідність її уявленням про себе, а «входячи в професію», знайде підтвердження цієї відповідності. Особистість повинна побачити себе в тому, навіть незначному, що виконує у цей момент. Тобто, про сформованість професійної ідентичності можна говорити

лише тоді, коли вона відображатиме і втілюватиме через себе властивості та індивідуальні відмінності особистості. Таким чином, однією з умов становлення професійної ідентичності є сформованість професійного «Я-образу» майбутнього фахівця [3].

Почуття професійної ідентичності Л. Б. Шнейдер визначає як багаторівневий та інтегративний психологічний феномен, який зумовлено розвитком рефлексії в ході професійного навчання та забезпечує цілісність, ототожнення і визначеність особистості майбутнього психолога. Основою становлення професійної ідентичності є самовизначення, самоорганізація та персоналізація особистості майбутнього фахівця. На думку дослідниці, почуття професійної ідентичності є самореферентністю особистості, оскільки сприяє усвідомленню майбутнім психологом унікальності функціонального й екзистенційного власного «Я» у професійній діяльності [12].

Н. Л. Іванова та О. А. Волкова почуття професійної ідентичності розглядали як концептуальне уявлення особистості майбутнього фахівця про власне місце у професійній групі, яке забезпечує особистості можливість самореалізації й орієнтування у професійному оточенні та визначення місця своєї професійної групи в системі суспільних відносин [6].

Для розроблення технології професійної підготовки майбутніх психологів важливими є результати дослідження Д. Н. Завалішиної, яка стверджує, що професійна ідентичність особистості передбачає певне групове членство, причому фактори зарахування людиною себе до тієї чи іншої професійної групи є більш важливим, ніж юридичний факт цього зарахування. Віднесення майбутнім фахівцем себе до представників цієї професійної групи дозволяє йому засвоювати норми, цінності й традиції групи, які поступово стають регуляторами його поведінки в моменти актуалізації професійної діяльності. Іншим словами, важливим є не рівень досвідченості людини в професії, а її власне визнання того, що вона є «психологом», «педагогом», «лікарем», «інженером» тощо [5]. Така ідентифікація з професійною групою, за дослідженням О. О. Володарської, активізує три психологічні аспекти особистості, зокрема: 1) емоційний – переживання та оцінка власної приналежності; 2) когнітивний – усвідомлення та диференціація характеристик і властивостей значущої групи; 3) діяль-

нісний, який виражається в поведінці, реалізації норм і групових цінностей [7].

І саме технологія професійної підготовки, на нашу думку, забезпечить майбутньому психологові можливість заглиблення у професійне середовище психолога-консультанта, психолога-тренера чи соціального психолога, що активізуватиме механізми формування професійної ментальності особистості через ідентифікацію себе з певною професійною групою та дозволить майбутньому фахівцю співвіднести власні особистісні та професійні якості з особливостями та вимогами, які ставляться до обраної спеціалізації.

Оскільки профідентичність, на думку Л. Б. Шнейдер, тісно пов'язана з професійним вибором, прийняттям рішень, формуванням професійної реальності особистості та її ментальністю, то головна мета розвитку почуття професійної ідентичності майбутніх психологів полягає в переході від використання зовнішнього підкріплення успіхів у професійній діяльності до формування внутрішніх джерел підвищення самооцінки особистості як засобів регулювання розвитку позитивного й адекватного самосприйняття і самооцінювання себе в майбутній професійній діяльності [12].

Існують певні наукові розбіжності у визначенні вікового періоду формування професійної ідентичності. І. В. Вачков стверджує, що професійна ідентичність може формуватися лише на етапі узгодження основних елементів професійного процесу під час безпосереднього входження особистості в професійну діяльність і оволодіння нею. Пояснюючи профідентичність через самовизначення, дослідник виділяє чотири етапи її становлення, зокрема: 1) самовизначення в конкретній професійній ситуації, пошук психологом сенсу виконання певних професійних функцій; 2) самовизначення на конкретній професійній ділянці; 3) самовизначення в конкретній професійній спеціалізації; 4) галузеве самовизначення, обмеження проблемного поля своїх професійних інтересів, становлення суб'єкта професійної психологічної діяльності в повному сенсі цього слова [1].

В. М. Просьолова зазначає, що розвиток професійної ідентифікації, наслідком якої є формування почуття професійної ідентичності, необхідно розпочинати ще на етапі оволодіння професійними знаннями, уміннями і навичками майбутнім психологом у вищому педа-

гогічному навчальному закладі на основі самовизначення і свідомого вибору спеціалізації професійної діяльності [9].

А. В. Мікляєва цілком слушно підкреслює, що становлення професійної ідентичності психолога є надзвичайно делікатним процесом і початок професійної діяльності без певного рівня сформованості профідентичності може бути значно ускладненим [7].

Зауважимо, що вимоги соціуму до психолога як до особистості і фахівця інколи виявляються значно завищеними. Перелік якостей, умінь і навичок, якими повинен володіти психолог, створює образ когось, подібного до «чарівника», наділеного усіма позитивними людськими якостями. І студент, який оволодів лише теоретичними основами професії, не пройшовши на початковому етапі навчання особистісної корекції, не занурившись у професійне середовище, з наявним низьким рівнем професійної ідентичності, виявляється не підготовленим до того рівня фахової відповідальності, яку отримує після закінчення вищого навчального закладу. Як наслідок, це може впливати на зниження самооцінки, погіршення психологічного здоров'я, появи тривожності та комплексів професійної неспроможності. О. П. Єрмолаєва стверджує, що досягнення адекватної професійної ідентичності майбутнього психолога чи психотерапевта у студентському віці під час цілеспрямованого засвоєння системи знань, практичних навичок і вмінь в обраній професійній діяльності значно знижує рівень особистісної і професійної тривожності та підвищує особистісний потенціал фахівця [4]. Для студента-психолога з розвиненою профідентичністю характерний обґрунтований оптимізм із приводу власних потенційних успіхів у майбутньому, він впевнений у своїй професійній компетентності, вільний і відкритий у професійно-комунікативних позиціях, готовий напружено працювати, ставить перед собою реалістичні професійні цілі, з гордістю приймає схвалення і болісно не реагує на критику, готовий брати на себе ту або іншу відповідальність за професійні проблемні ситуації, проявляє повагу до особистості іншого та з готовністю висуває нові ідеї та плани [12].

Таким чином, зазначаємо, що технологія професійної підготовки майбутніх психологів повинна бути зорієнтована і на процес ідентифікації, і на формування почуття професійної ідентичності, оскільки спеціально розроблені психологічні техніки, активізуючи механізми професійної ідентифікації, повинні впливати на формування особистісної та професійної ідентичності особистості відпо-

відно до фахової спеціалізації полягає в тому, що саме спеціалізації діяльності психолога мають відмінності у вимогах до результатів у способах і методах виконання діяльності, що, відповідно, потребує різних професійних і особистісних якостей фахівця, умінь та навичок, почуття фахової ідентичності, і, загалом, відмінних професійних моделей бажаного «Я-образу» студента-психолога, який необхідно сформувати на шляху професійного самоздійснення майбутнього фахівця під час оволодіння ним професійними знаннями у вищому навчальному педагогічному закладі. Це можливо, враховуючи в ході освітньої підготовки психологів особливості їхньої професійної спеціалізації та збагачення навчального процесу технологіями, які давали б можливість майбутньому психологу засвоювати вже відомі та ознайомлюватися з процесом розроблення нових технологій, необхідних для вироблення власного індивідуального стилю професійної діяльності. Комплекс психологічних технік професійної підготовки має стимулювати особистість до самоорганізованості у пошуках додаткових джерел професійних знань і умінь, активізувати механізми самопізнання, самопрогнозування, формувати адекватне уявлення про себе, а отже, і бажаний професійний «Я-образ» з усвідомленням перспективи та професійних і життєвих цінностей.

Отже, формування професійної ідентичності майбутнього психолога є значущим чинником психологічного здоров'я особистості та передумовою кваліфікованого виконання ним професійної діяльності, що забезпечить його конкурентоспроможність.

Перспективи наших подальших досліджень вбачаємо в удосконаленні психологічної технології активізації механізмів професійної ідентифікації студентів-психологів для формування в них почуття професійної ідентичності та професійної ментальності як детермінант особистісного та професійного самоздійснення майбутнього фахівця відповідно до обраної спеціалізації психолога-консультанта, психолога-тренера чи соціального психолога.

Список використаної літератури

1. Вачков И. В. Введение в профессию «психолог» / И. В. Вачков, И. Б. Гриншпунт, Н. С. Пряжников. – Москва ; Воронеж : Изд-во Моск. психолого-соц. ин-та, 2003. – 464 с.
2. Гулина Н. Р. Психологические условия становления профессиональной идентичности личности : автореф канд. психол. наук: спец. : 19.00.01 / Н. Р. Гулина. – Новосибирск : [б. и.], 2004. – 26 с.

3. Дмитренко Е. В. Социально-профессиональная идентичность психолога-консультанта на разных этапах профессионализации : автореф. ...канд. психол. наук : спец.19.00.05 / Е. В. Дмитренко. – Ярославль : [б. и.], 2010. – 26 с.
4. Ермолаева Е. П. Психология реализации профессионала в условиях социально-экономических изменений : автореф. ... док. психол. наук : спец 19.00.03 / Е. П. Ермолаева. – М. : [б. и.], 2009. – 43 с.
5. Завалишина Д. Н. Способы идентификации человека с профессией / Д. Н. Завалишина // Психология субъекта профессиональной деятельности ЯрГУ / Под ред. А. В. Карпова. – Москва ; Ярославль : [б. и.], 2001. – С. 104–128.
6. Иванова Н. Л. Структура социальной идентичности личности: проблема анализа / Н. Л. Иванова // Психологический журнал. – 2004. – Т. 25, № 1. – С. 52–60.
7. Микляева А. В. Социальная идентичность личности: содержание, структура, механизмы формирования [Текст] : монография / А. В. Микляева. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2008. – 347 с.
8. Павленко В. Н. Разновидности кризиса социальной идентичности в Украине // Этнич. психология и общество / В. Н. Павленко. – М. : Старый Сад, 1997. – С. 88–97.
9. Проселова В. М. Диагностика профессионального самосознания психологов-практиков: автореф. канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / В. М. Проселова. – Казань : [б. и.], 2001. – 26 с.
10. Сапогова Е. Е. Профессиональное психологическое сознание: рефлексия вслух / Е. Е. Сапогова // Журн. практич. психолога. – 1997. – № 6. – С. 3–12.
11. Словарь психолога-практика / [сост. С. Ю. Головин.]. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн. : Харвест, 2003. – 976 с.
12. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность : монография / Л. Б. Шнейдер. – М. : МОСУ, 2001. – 272 с.
13. Sandler J. Streeck U. / Werthmann H.–V. (ed.) Herausforderungen für die Psychoanalyse (Diskurse und Perspektiven). Verlag J. Pfeiffer, Мюнхен, 1990. – 127 с.